

PRODUKTÍV-E A PÉNZ?
NEMZETGAZDASÁGI TANULMÁNY,
Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR
RENDES TAGTÓL.

Felolvastatott a Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Oszt.
1897. évi április hó 28-ikán tartott gyűlésén.
BUDAPEST, 1897.

KIADJA A SZENT - ISTVÁN TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

PRODUKTÍV-E A PÉNZ?*

Nemzetgazdasági tanulmány.

MAI NEMZETGAZDASÁGNAK egyik főtenyezője, a kölcsöntőke, veszedelmes túltengésben szenved a gazdasági életnek beláthatatlan kárára és talán végromlására. A fejlődésnek jövőjét sűrű fátyol fedi és senki sem tudja, hogy a fátyol mögött mint alakul a világ; rendszerek keletkeznek melyek csakis a munkát mondják produktívnak, s logikus következetességgel sürgetik a termelési eszközöknek való magánbirtok eltörlését, miután a magánbirtok fönmaradása mellett a munkának kizárólagos produktivitását érvényesíteni nem lehet. Mások a munkának s a tőkének kombinálása által akarják a világot megmenteni s azt gondolják, hogy ezt a kombinálást a magánbirtok további fönmaradása mellett is nyélbe üthetik. Bármely álláspontot foglalja is el valaki, nem mellőzheti a munkaszervezés eddigi aranykorának figyelembevételét, értem a középkor XI., XII., XIII. századát, a mikor a munka s a termelési eszközök egybe voltak kötve, amikor ki volt mondva, hogy a pénz nem produktív, amikor a pénz nem volt tőke, amikor mindenki önmagának dolgozott, s következőleg sem tőke, sem bér munkás nem létezett.

A tőke és a bér munkás két újkori kategória; a középkor ezeket nem ismeri; de a tőke és a bér munkás egyúttal két tarthatatlan kategória is, s azért a történelmi fejlődés ez irányban tovább nem is haladhat, s ez képezi a középkori munkaszervezésnek utolérhetetlen fölénységét a kapitalisztikus termelés fölött. A fejlődés kerekét visszafelé forgatni ugyan képtelenség és észszerűtlenség; senki sem akarhatja a múltnak termelését visszaidézni, de miután jelenleg a munka el van nyomva s az individualizmus a tőke szabadságának nevében orgiát üli: igenis tanácsos a fejlődést megvilágítani; az új nemzetgazdasági elemeket bonckés alá venni; a régiek fogalmait a modern fogalmakkal összehasonlítani s fogalmaink kijavításával elfogultságunkat megszüntetni; ide tartoznak: a munka, a pénz, a tőke, a kamat fogalmai, s kivált az a kérdés, vajjon a pénz produktív-e, t. i. vajjon a pénz, a mai kölcsöntőke alakjában, ha tényleg érvényesül is, tartható-e?

A tőke oly hatalom, mely a modern termelést hordozza s annak minden ága-boga fölött uralkodik; méltán gondolhatjuk azért, hogy a társadalmi problémáknak s jelesül a szociális kérdésnek alighanem mozgó idegét vagy talán beteg, túltengő, hisztérikus idegzetét képezi. A kérdés tehát az, mi a mai munkaviszonyoknak' s a modern termelésnek baja? s hosszú előzmények előrebocsátása nélkül, melyeket különben már sokan, sokszor szellőztettek, egyenesen erre a beteg idegre, a túltengő pénzre, az önmagában produktív tőkére tapintok. Irányom a pénz produktivitásának kérdése felé tart; de hogy e kérdést fejtegethessem, belevezetem az olvasót abba a reális termelési korszakba, melyben a pénz produktivitásának kérdése meg volt oldva s következőleg ez eredmény szerint alakult a munkának sorsa is. A pénz inproductivitásának kimondása s a munka ideális szervezése ugyanazon elveknek, ugyanazon korszaknak két iker gyermeke s viszont, a pénzproductivitása s a legszédületesebb diszgregáció, és szétszűrés a nemzeti munka terén, szintén két egymással karonfogva járó tünet. Nincs-e köztük talán belső, lényeges összeköttetés? nem nőnek-e ugyanazon elvek gyökerein? ezt a kérdést akarom megvilágítani s e világosságot mint említettem nem elvont fejtegetések felhőiből gyűjtöm, hanem azon korszak idevágó törvényhozásának ismertetéséből éleztetem, mely a modern elvek ellentétjeinek, a modern termelési viszonyok tagadásának inkarnációja volt. Ezt az inkarnációt a kánoni törvényhozásban látom s különösen a kánonjogi elvekből kinövő középkori nézetben, mely azt tartotta, hogy a pénzkölcsön inproductív. Mennyire volt igaza, mennyire nem, s mily ingadozásokat végez a modern gondolat is e sarkpont körül, arra akartam a szíves olvasót e fejtegetéseimben figyelmeztetni s ez által érdeklődését, a világ legfontosabb és legégetőbb szükséglete iránt, a munka szervezése, a szociális törvényhozás kiépítése, a szociális politika iránt fölébreszteni.

A m u n k a é r t é k e a k á n o n j o g b a n .

A kereszténységben nem szabad mindjárt kész nemzetgazdasági szisztémákat keresni; ott minden nézet, minden tudás és tudomány merő theologia, kivált kezdetben. A mi van nemzetgazdaságból vagy bármi másból az egyházatyák irataiban, az is mind theologiai foglalatban jelenik meg a színen. Nekik nincs nemzetgazdászata, valamint a kánonjognak sincs, de vannak erkölcsi nézeteik, s ez erkölcsi nézetek szerint ítélik meg a nemzetgazdaságnak fejlődő elemeit. A nemzetgazdaság fejlődik; új meg új tüneteket hoz

fölszínre; a népeletnek viszonyai is változnak: ezekre, meg a nemzetgazdasági tünetekre alkalmazza az erkölcsi öntudat a maga nézeteit; úgyhogy a magánjog s a nemzetgazdaság semmi más mint az erkölcsi öntudat praktikus érvényesülése. Azért a keresztény nemzetgazdaság tanulmányozásánál nem azzal kell beköszönteni, vájjon a kereszténység szerint a pénz produktív-e vagy nem? vagy hogy a kamat miért volt tilos, miért nem? Roland mestert, Scacciát, Molinát sem kell közvetlenül kérdőre vonni theziseik felől: hanem a keresztény világnézetet kell odaállítani ragyogó gondolatainak refraktorjával a fogalomzavar éjjebe, mert ezen gondolatok sugarai körül imbolyog és gomolyog a fejlődésnek tengernyi tényezője s kialakítást tőlük nyer.

A sz. atyáknál is hiába nézünk szisztémák után; nem lépnek ki azok Minervakép a tudomány Jupiterjeinek fejéből sem; azok nőnek, azok lesznek. Egyes elemekről mint például a munkáról készen volt már a sz. atyák korában a keresztény világnézet; de már azt ne keressük náluk, vájjon csak a munka produktív-e s a termelési eszközök nem? azt se kérdezzük, hogy a pénz milyen szerepet játszik a termelésben? ez annyit tesz, mintha kora tavasszal gyümölcsöt keresnénk a még csak rügyező fán.

A kereszténység az embert az ő gazdasági viszonyaiban is kizárólag morális szempontból tekintette; meghatározta erkölcsi elveiből kifolyólag, hogy mit szabad tenni, mit nem; hogy adás-vevésben mit keressen; hogy mily indító okokból dolgozzék. A mammon a pogányság bálványa volt; nyereszkeskedni, gazdagodni minden áron; nem dolgozni, de birtokolni s élvezni, ez volt a pogányság elve. A kereszténység ellenben azt tartotta, hogy akik gazdagok akarnak lenni, akik szerzésre adják fejüket, az ördög hálójába bonyolódnak.

A gazdaság hajhászása egy csúnya szenvedély, melyet az önzés ápol, s azért kegyetlen, szívtelen, igazságtalan s kiöli a szeretetet. A Filippiekhez írt levél főszege szellem leng a keresztény fölfogás fölött.

A keresztények különben is átlag szegények voltak; azok. kik a társadalom terhét hordozták s a zsarolásnak is áldozatai voltak; az egyháznak csak a pusztuló római társadalomra kellett rámutatnia, hogy bebizonyítsa, hogy a pogány erkölcsi nézetek gazdaságilag is tönkreteszik a népeket. A római nemzetgazdaság főelve nem a produktív munka, nem a termelés, hanem a rabszolgaság és zsarolás volt; szerezni minél többet bármiképen, de a munkát nem becsülni. A munka csak .rabszolga munka. »Die Römer waren kein Arbeitsvolk und könnten kein Arbeitsrecht erzeugen, und

das römische Recht kann hiefür auch gar keine Richtschnur geben. Als ein besonderes Verdienst muss aber dem Ohristenthum zugerechnet werden, dass es der vornehmsten Quelle aller Güter, der menschlichen Arbeit, ihre Ehre vor Gott und der Gesellschaft wieder gegeben hat«. (Ahrens, Naturrecht oder Philosophie des Rechts. II, 140.)

A római világnak alapja az abszolút önzés volt: minél többet birtokolni; de ezt nem arra szánták a szerencsés birtokosok, hogy termeljenek, hanem hogy élvezzenek; a termelést másra hagyták, a rabszolgákra, akiknek munkaszerzeményét ők majd lefoglalják. A római jogból eszerint hiányzik a produktív munkának erkölcsi fogalma, következőleg hiányzik a jogi fogalma is; a munkát a rómaiak mint erkölcsi és jogi tényezőt nem ismerik. Azért a munkás átlag a rabszol rabszolga képviseli az ókor munkáját; a munka tehát oly becsületben áll, mint a megszemélyesítője, vagyis a rabszolga: annak pedig sem becsülete, sem joga. Bámulatos, hogy a római jog, melyet ratio scriptának neveznek, mily összetöprödött, gyatra fogalmat nyújt a munkáról, s azok a jogtheoriák is, melyek a római jognak nyomaiban járnak, a munkával nem igen tudnak bánni, s zavarba jönnek jogigényeivel szemben. A rómaiak szerettek elfoglalni és rombolni harczban; szerettek nyereszkeskedni s pénzt és birtokot szerezni, de nem munka, hanem csalás, fosztogatás és uzsora által. »A hivatalnok zsarol, a kereskedő csal, a birtokos uzsoráskodik. Nem munka által, nem produktív tevékenység s értékeknek előállítását által szereznek vagyont, hanem a vagyont másnak kárával, idegen jószágok eltulajdonítása által szerzik. A birtokot nem arra használják, hogy munka által termékenyítsék, hanem kizárólag fényűzésre, pazarlásra, kielégíthetetlen élvezetszomjuk oltására fordítják.« (Ratzinger, Die Volkswirtschaft. 297. old.)

Az ókori világ tehát a munka által való szerzést nem becsüli; az egyiknek szerzeménye mindig másnak vesztesége volt; a pénzkölcsön sincs arra adva, hogy termelésbe fektetve, mást lábra állítson, hanem hogy őt alaposan, lehetőleg mindenéből kifossa. Féktelen bírvágy intézi a birtokviszonyokat, mely semmit sem épít, csak dönt, munkát sem létesít, csak ront. Az ilyen gazdaságnak vége az elkerülhetetlen bukás; a római birodalom, s az egész klasszikus kultúra azon ment tönkre, hogy a munkáról nem volt erkölcsi fogalma; a klasszikus római jog legfőbb kifejlésének korában Róma Mommsen szerint »koldusokból s millionáriusokból állt«; a klasszikus római jog szerint a munkás annyi mint

rabszolga, s a tisztességes ember pedig az, aki nem szennyjezi be magát munkával, hanem másoknak keresetéből él, és pedig úriasan, minél nagyobb pompában. De hogyan éljen s mikép szerezzék meg másoknak keresetét? a rabszolgaság s az uzsorának intézménye által.

E rémületes anyagi tönk ellen s első sorban az erkölcsi elzúllás ellen emelte föl szavát az egyház; a féktelen bírvágy siralmas pusztításai s a szívtelen uzsora szolgáltatották a szemetszűrő argumentumokat; nektek, kik nem szomjúzzátok másoknak vérért, nem szabad mások kifosztásának s az uzsorának pogány útjára térnetek; boldogságtokat nem építhetitek föl másoknak romjain, hanem saját iparkodástok talaján; a ti sajátotok a munka. A munka nagyrabecsülése, szemben a pogány bírvágygyal s a dologtalan, mások szerzeményét elharácsoló uzsorával, ez a kereszténység vezető, erkölcsstani fogalma. Igazságosság, – ez a jelszó, – a munka produktív; az uzsora harácsol és szipolyoz; senki a másét el ne vegye; de az a mienk a mit a munkánkkal teremtünk.

A főgondolat az egyházi tannak birtokviszonyra vonatkozó részében ez: csak munkával szerezni; a munkánélküli szerzés rablás. »A munka szerzeménye igazságos és jogszerű; – mondja Endeman, – szemben a pénzből, kölcsönből merített haszonnal, melyet mint uzsorát kárhoztattak. A természet nyers erőin kívül tehát a munkát ismerték el gazdasági és produktív elemnek«. (Die nationalökon. Grundsätze der canonistischen Lehre. 159. old.)

De ezt a munkával való szerzést is módosította, mérsékelte és korlátozta a munkának a célja. Minden az emberért van, az egész világ. A munkának célja tehát nem a nagyobb és legnagyobb kamat és haszon, nem a gazdaság fölhalmozása, – nem az értékeknek garmadába való fölgyűjtése; hanem az emberi munkának célja az erényes élet. Az örületes termelés, a féktelen konkurencia a munka céljának csak a minél nagyobb gazdaságot ismeri. Birni minél többet, ez a régi evangélium. A kereszténység azt a munkát, melyet a szerzés bírvágya tüzel, lealacsonyító, alávaló uzsorának tartja, Endeman botránkozik azon, hogy a kánoni törvényhozás az uzsora megítélésében a szándékra is volt tekintettel, úgy hogy a szándók bizonyos cselekedeteket uzsoráknak minősíthetett; »ha a munka hasznot hozott, akkor ezt végleg nem a nemzet gazdagodásának szempontjából ítélték meg, hanem eszköznek nézték, melylyel másokon segíthettek«, (i. m. 164.) Ezen a fölfogáson az

őrületes modern termelési vágy botránkozik; közgazdasági tanának vezércsillaga a gazdagság, rugója az önzés. De mit ér el vele? a munkát becsüli, mint eszközt, de nem mint az emberek boldogulásának eszközét, hanem mint saját önzésének kielégítését. S mialatt a munkát önzően becsüli, addig a munkást könyörtelenül kicsiny!! és elhanyagolja. A középkor gazdasági elve nem az volt, minél több pénzt szerezni, hanem minél több boldogságot létesíteni. Ezt írja valahol Mayer Rudolf s rövidebben, behatóbban a keresztény közgazdasági irányt dicsérni nem lehet. Nemes, erkölcsi fogalmak nélkül a munka csakhamar undok eszközévé válik az ember legrosszabb szenvedélyeinek s ha a szenvedély csinál magának magánjogi kódexet, kifejezi majd benne az állatnak jégjét, emésztő szerzésvágy töri össze a jobb s nemesebb belátás alkotta korlátokat, s azokkal egyetemben az embert s a társadalmat.

Mily csillagjegy alatt mozgunk s dolgozunk most?
mennyi erkölcsiség van a most dívó bírvágyban s az őrületes, a merő gazdagságért folytatott termelésben? mennyi kereszténység van a munkában, s a munka-jogok tiszteletében? azt mindenki megítélheti, aki korunkat ismeri?
A magas, erkölcsi cél biztosította továbbá a munka szabadságát. – A munka a produktív hatalom; a munka nem alattvalója a zsaroló szenvedélynek; következésképpen a munka szabadon nézhet szét a világon; nincs hatalom, mely azt békóba verje, vagy a jussát tőle elszedje.

Igaz, hogy a politikai viszonyok miatt, melyek a jobbágyságon alapultak, a földművelést átlag nem a szó szoros értelmében vett szabad munka végezte; a föld ugyanis megvolt kötve; de a középkori paraszt munkája és munkájának haszna mégis csak az övé; kell a jobbágnak bizonyos szolgáltatásokat végezni és terményeiből is egy részt a földesúrnak s az egyháznak átszolgáltatni; de a földesúr a politikai hatalom képviselője, s így a szolgáltatások részben adóknak is tekinthetők. Némely újkori szociálreformerek e szolgáltatásban nem is akarnak haszonbért, hanem csakis adót látni, főleg azok, kik a régibb kánonjogban azt az elvet látják érvényesülni, hogy csak a munka produktív.

A munka szabadságának elve azonban helyes kifejezést nyer az iparban és kereskedelemben. »Az ipar a kereskedelem szabad munkájában nyilatkozik meg a legélesebb ellentét. a keresztény s a pogány rabszolga-munka közt; benne rejlik azon politikai és gazdasági fejlődésnek csirája, mely a kánoni

korszaknak állapotát is egy szabad polgári rend alkotásával volt legyőzendő» ... (Endeman, i. m. 169. old.) Az iparosoknak jogát a céhek, társulatok, szövetkezetek alakítására a törvény sohasem vonta kétségbe, sohasem korlátozta; bürokratizmus ismeretlen volt; a céhek önmaguk alkották meg szabályaikat, kezelték vagyonukat; a hatóság abba sohasem avatkozott.

Két elv képezi a kánonjog dicsőségét: a munka szabad, s a munka gyümölcse a munkásé. A munka hangoztatása s a dologtalan jövedelem kárhozatása azt a benyomást teszi, hogy a kánonjog csakis a munkát tartja produktívnak; tény, hogy ez nem áll, de annyi áll, hogy a munkát mindenek fölött becsüli s a nemzetgazdasági tényezők elsejének ismeri el.

** A jelen értekezéssel csaknem azonos tárgyú dolgozat jelent meg a »Bölcseleti Folyóirat« III. (1888-iki) évfolyamának 424-448. és 633-661., s folytatásként a IV. (1889-iki) évfolyam 78-121. oldalain, Dr. Várady Árpádtól, »A kamatszedés ethikai jogosultsága« cím alatt. Prohászka álláspontja a Váradyétól jelentősen eltér és a »Bölcseleti Folyóirat« szerkesztője azt vélte, hogy szolgálatot tesz olvasóinak, midőn oly két dolgozatot közöl, melyekben a különböző álláspontok*

FOLYTATÁSA KÖVETKEZIK!?